

==== Kollár János Miklós =====

/// Származási és világnézeti töréspont: küzdelem a kihallgató- szobában

Karátson Gábor 1956-ban és a megtorlás során¹

*„1956 nyarán egy barátommal elmentünk Erdélybe. [...] Mikor megjöttem Budapestre, úgy éreztem, hogy ez egy rettenetesen unalmas város, és hogy itt aztán soha nem fog történni semmi érdekes. Egy savószínű, ázott, vacak hely. A Rajk-temetésről valamit hallottam, de nem mentem el rá. Úgy taksáltam, hogy enyhülési folyamat van, nem gondoltam, hogy lesz itt valami. Nem voltam soha marxista, nem nagyon érdekelt a politika.”² Amikor 1956 szeptemberében Karátson Gábor – a későbbi író, grafikus, a Duna-mozgalom úttörő személyisége – megérkezett a „savószínű” Budapestre, nem gondolta, hogy a következő egy évben élete gyökeresen megváltozik.³ Jelen tanulmány célja, hogy rekonstruálja Karátson Gábor szerepét az 1956-os forradalom során, és feltárja a megtorlások következtében elszenvedett megpróbáltatásait. A megtorló gépezet által keletkeztetett források mellé (vizsgálati anyagok, bírósági per jegyzőkönyvei) igyekeztem odakapcsolni Karátson hagyatékának darabjait, interjúkat, visszaemlékezéseket, illetve egyéb egodokumentumokat, melyek más perspektívából világítják meg az eseményeket. Megismerhetjük a vád és a védelem iratait, a megtorló gépezet és a megtorlás elől menekülő egyén nézőpontját. Karátson 1989 után adott interjúinak, valamint *Ötvenhatos regényének*⁴ köszönhetően megjelenik a hosszú idő távlatából emlékező egyén is. Az emlékezés természetesen szubjektív: a megszólaló*

1 == A tanulmány a Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely támogatásával készült.

2 == KAGAK, EDK, IIII/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

3 == Karátson személyével kapcsolatban átfogó képet ad Lányi András esszéje: Lányi, 2022. Duna-mozgalmakkal kapcsolatos szerepéhez lásd: Pap, 2025.

4 == Karátson, 2005. Karátson *Ötvenhatos regénye* az egyetlen átfogó, prózairodalmi narratívája az 1956 októberében történt eseményeknek. Vö. Pap, 2025: 81.

saját magáról beszél, a mindenkori narrátor szempontjai kerülnek előtérbe.⁵ Ilyenkor az egyén bizonyos eseményeket óhatatlanul elhallgat vagy lényegtelennek tart, azaz saját szempontjai szerint szelektál és konstruál.⁶

Karátson forradalom alatti cselekedeteit a nyomozók három szempont szerint kategorizálták. Az elsőbe tartoztak az október 23-i események, a másodikba a forradalom két hetében kifejtett egyetemi tevékenysége, a harmadikba pedig a november 4. utáni szerepe. Miután sokszor maga Karátson is másképp látta saját cselekedeteit visszaemlékezéseiben, mint a vizsgálat során, és nemegyszer a Vizsgálati Osztály nyomozói is egymással ellentétes állításokat fogalmaztak meg, érdemes a személyes forrásokat (interjúk, visszaemlékezések, egodokumentumok), illetve a vizsgálati iratokat egymással *párhuzamosan elemezni*, kontextusba helyezve a vizsgálat során létrehozott három kategóriát.

= = A vizsgálat perspektívái

A november 4-én Moszkvából hazatérő Kádár János és az általa vezetett kormány politikai- és tömegbázis hiányában kezdetben csak a fegyveres ellenállás letörésében és a közrend helyreállításában gondolkodhatott. 1956 novemberében bevezették az egyszerűsített büntetőeljárást, decemberben pedig a rögtönbíráskodást. A kádári hatalom hamarosan az ellenforradalom kifejezés használatának fontosságát kezdte el hangsúlyozni, miközben Rákosi és társainak bűneit egyszerű hibákká nyilvánította. Nagy Imrét nyíltan árulónak bélyegezte, aki párttársai mellett megtévesztette magát Kádárt is. 1957 januárjában a Kádár mellett tartózkodó szovjet delegáció befejezte munkáját; Nagy Imrét és társait Romániába internálták; sikerült Moszkvában tartani Rákosit és híveinek jelentős részét. Az új hatalmi viszonyok lehetővé tették, hogy Kádárnak többet ne kelljen vitákat folytatni az októberi események értelmezési kereteiről.⁷ A politikai vezetés stabil birtokában megalkothatta a saját narratíváját, melynek keretein belül bármely tettet ellenforradalminak lehetett értelmezni.⁸ A végső elvi elgondolás szerint az ellenforradalmi erők valójában már kezdettől jelen voltak, és hiába nem akart a részt vevő tömeg nagyobb része tudatosan ellenforradalmat, jelenlétükkel, egyes megmozdulásaikkal tudattalanul mégis azon munkálkodtak.⁹ A belügyi szervek feladata így elsősorban nem a valóság rekonstruálása, hanem a forradalom során történtek fentebb jelzett politikai koncepcióba való rendezése volt.

Karátson Gábort első ízben 1957. március 12-én tartóztatta le az Országos Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Főosztálya, egy nappal azután, hogy ház-

5 = = Gyáni, 2000: 137–138.

6 = = Grexa, 2025: 15.

7 = = Rainer M., 2003: 15.

8 = = Takács T., 2016: 19.

9 = = Kalmár, 1998: 21.

kutatást tartottak a család Gellért-hegyi, Bakator utcai lakásán. Letartóztatásáról nem sokat tudunk. Az ekkor történetekkel kapcsolatban a Politikai Nyomozó Főosztály részéről csak egy utasítás és a házkutatási jegyzőkönyv maradt fenn, mely szerint előállítását és a házkutatást 1957. március 11-én rendelték el.¹⁰ 1957 tavaszára a forradalom üzenetei már csak titokban terjesztett röpcédulákon, illetve falfirkálásokban nyilvánulhattak meg. A MUK („Márciusban Újra Kezdjük”) feliratok felbukkantak az egész országban, melyek a forradalom március 15-ei újrakezdését jósolták. A röplapokra hamarosan reagált a hatalom is, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hívei válaszul a HUKUK („Ha Újra Kezdtetek, Újra Kaptok”) feliratokkal, illetve a MUK átértelmezésével válaszoltak („Minden Uszítónak Kötelet”). A MUK ürügyével 1957 tavaszán a rendőrség újabb nagyszabású letartóztatási hullámot szervezett, mely során – a Fejér megyei adatokat nem számítva – országosan több mint tizenkétezer embert vettek őrizetbe.¹¹

Karátson Gábort március 12-én éjszaka keltették álmából. Ekkor már napok óta alig aludt, ezért altatót vett be. Biztosra vette, hogy előbb-utóbb érte is el fognak jönni.¹² 1957 februárjában egyetemi barátjánál, a később pszichológusként ismertté vált Vekerdy Tamásnál bujkált, akinek felesége, Vásárhelyi Vera az ország elhagyására biztatta, de ezt Karátson rövid habozás után elvetette.¹³ A házkutatás harminc percig tartott, és a nyomozók mindössze öt darab papírt foglaltak le.¹⁴ A padlásra elrejtett röpcédulákat Karátson szerencséjére nem találták meg, az később jelentősen súlyosbította volna helyzetét. A Kozma utcai Gyűjtőfogházba vezető útról így emlékezett: „...*nagyon félelmetes volt. Kijárási tilalom volt, és az éjszakában robogtak le a Gellérthegyről az autók, a fegyverek csövei kísértetiesen csillogtak mindenütt. Mentünk ki a Gyűjtőfogházba, valami erdőcskéken át suhantunk a kocsival, és nekem az az eszmém támadt, hogy itt valahol tarkón fognak lőni.*”¹⁵ A kihallgatásait végző, Karátsonnál alig idősebb két fiatalember még a Gyűjtőfogházban be akarta szervezni. Beszélgetni invitálták egy presszóba, mire Karátson krakélértül azt válaszolta, hogy retteg a presszóktól, a kis székektől és asztaloktól szinte halálfélelme van. Amikor a két kihallgató arra ajánlkozott, hogy ez esetben szívesen meglátogatják lakásán is, Karátson ezt nagymamája idegenekkel szemben tanúsított szeszélyes viselkedésére hivatkozva hárította el. Miután megértették a szándékos pimaszkodást, megfenye-

10 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 61. Utasítás, 1957. március 11.

11 == Krahulcsán, 2007.

12 == Karátson, 2005: 306.

13 == KAGAK EDK I/4/10. Karátson Gábor életrajz. Festőművész, forradalmár, író, felszabadult gondolkodó; KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

14 == KAGAK EDK, III/1/11. Házkutatási jegyzőkönyv, 1957. március 12.

15 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

gették, hogy Kistarcsára internálják. Nem tudták beszervezni, és négy nap múlva engedték.¹⁶

1957 tavaszán még vizsgálhatott a jogi karon, de 56-os tevékenysége miatt fegyelmi eljárás indult ellene. 1957. július 23-án, egy hónappal és egy nappal a letartóztatása előtt valamennyi magyarországi egyetemről és főiskoláról kizárták.¹⁷ Érezte, hogy fogy körülötte a levegő, ezért vizsgálhalasztást kért, és elutazott Balatonlellére a Zsindely Ferenc és felesége, Tüdős Klára által üzemeltetett nyaralóba.¹⁸ 1957. június 24-én újra előzetes letartóztatásba helyezték: egy hajnali úszás után a verandán aludt, amikor érte jöttek. Visszaemlékezése szerint egész Budapestig korholták, fasisztának nevezték.¹⁹ „*Most már mindenképpen végeznek velem*” – gondolta. Budapestre érve az őt és letartóztatóit szállító Pobeda személygépjármű a Gyorskocsi utcába kanyarodott be.²⁰ Személyével ekkortól a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának Vizsgálati Osztálya (BM 11/8.) kezdett foglalkozni. A BM 11/8. Osztály a megtorlások egyik legfontosabb szerve volt. A politikai rendőrség napi rendszerességgel vélhetően november közepén láthatott neki az érdemi munkának. Az új Vizsgálati Osztály élére december 1-jén Szalma József őrnagy került, akinek az irányítása alá 67 személyt rendeltek.²¹ Amikor Karátson 1957 márciusában szabadon engedték, még nem született végleges döntés a politikai rendőrség szervezeti felépítéséről. 1957. március 1-jével Biszku Bélát bízták meg a Belügyminisztérium vezetésével, aki ezzel a megtorlások egyik kulcsfigurájává vált.²² 1957 májusában 15 osz-

16 == KAGAK EDK I/4/10. Karátson Gábor életrajz. Festőművész, forradalmár, író, felszabadult gondolkodó.

17 == KAGAK EDK, III/1/4. Fegyelmi határozat Karátson Gábor kitiltásáról valamennyi egyetemről és főiskoláról, 1957. július 23.

18 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003. Zsindely Ferenc (a két világháború közötti politikai élet egyik fontos személyisége volt, 1943. márciusa és 1944. márciusa között kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter) és felesége, Tüdős Klára (jelmeztervező, az első magyar filmrendezőnő) Budapest ostroma során a Vöröskereszt védelme alá helyezték az Istenhegyi út 92. szám alatt álló villájukat, és 72-ed magukkal vészelték át a legsúlyosabb napokat. A bűjtatottak között voltak erdélyi és zsidó menekült gyermekek, illetve Apró Antalné és gyermekei. Ennek ellenére 1951-ben kitelepítették őket Budapestről, amit rövidesen szabad elköltözésre enyhítettek: így kerültek Balatonlellére, ahol egy nyaraló házmesteri feladatait vállalták. Nyaranta politikai okokból üldözött családok gyermekeit fogadták. Zsindely Ferenc halála után, Apró Antalné közbenjárására Tüdős Klára Budapesten kapott lakótelepi elhelyezést. Szekér, 2021: 20–23.

19 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

20 == Karátson, 2005: 272.

21 == Papp, 2013: 220.

22 == Krahulcsán, 2022: 75.

tályt állítottak fel a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály szervezetébe tagolva; ezek egyike volt a II/8., azaz a Vizsgálati Osztály.²³ Korábbi helyén, a Gyorskocsi utca és a Fő utca által határolt épületben alakult újra, ahol a forradalmat követően mintegy 1000 személlyel szemben folytattak vizsgálatot: közülük 450 főt adtak át az ügyészségnek vagy más büntetőintézeteknek.²⁴ Közöttük Karátson Gábort.

== A szemben álló felek

A Vizsgálati Osztályon első kihallgatója, Engedi László Makón született 1930 novemberében (öt évvel korábban, mint Karátson), szegényparaszti családba, ahol hatan voltak testvérek. Három elemiit végzett, majd napszámosként helyezkedett el, dolgozott egy virágüzletben, útmunkáknál, majd pályamunkásként az államvasutaknál. 1949-ben édesapjával önként jelentkeztek a rendőrség kötelékébe. 1950 januárjában az ÁVH II. karhatalmi századához került az Andrássy (akkor Sztálin) út 66. szám alá (ekkoriban itt működött a karhatalmi parancsnokság²⁵). Teljesített őrszolgálatot Kistarcsán és a Tolnai (korábban Conti) utcai börtönben, majd 1952-ben a Vizsgálati Főosztályra helyezték. 1954-ben kezdte el a gimnázium első osztályát. Amikor Karátsonnal szembekerült, még nem fejezte be középiskolai tanulmányait.²⁶ A forradalom alatt egészen október 30-ig Fő utcai szolgálati helyén tartózkodott, majd miután el kellett hagyni az épületet, szüleihez távozott Makóra. November 2-án forradalmárok egy csoportja letartóztatta és egészen november 5-ig, a szovjet csapatok megérkezéséig fogva tartották. November 29-én már újra a Vizsgálati Osztályon találjuk.²⁷

Minősítési lapján tapasztalt fővizsgálóként hivatkoztak rá: „*Engedi elvtárs szakmailag képzett vizsgáló, munkájában igen aprólékos és pontos. Jellemző, hogy nála még nem fordult elő az, hogy a kapott határidőre feladatát nem végezte volna el. Az ellenforradalom után több jelentős ellenforradalmi ügyben dolgozott igen jó eredménnyel. [...] Csendes, higgadt, megnyerő magatartásával sikerül elnyernie az őrizeteseink bizalmát.*”²⁸ Ezzel szemben Karátson szerint Engedi rendszeresen gyűlölködő hangon beszélt, és folyton ordítózott vele.²⁹ Az első kihallgatáson (június 26.) egy olyan papírt tett elé, melyen egyedüli vádként az szerepelt, hogy március 15-én társai-

23 == Papp, 2013: 221.

24 == Baráth, 2008: 548.

25 == Karhatalmi parancsnokság. Andrássy út 66. <https://topotema.hu/object/221> (utolsó letöltés: 2025. december 3.).

26 == ÁBTL 2.8.1. 11927. Engedi László. Önéletrajz, 1954. május 8.

27 == ÁBTL 2.8.1. 11927. Önéletrajz kiegészítés, 1962. május 4.

28 == ÁBTL 2.8.1. 11927. Minősítési lap. 1958. április 15.

29 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

val a Parlament elfoglalására készültek.³⁰ Karátson az első sokk hatására ekkor azt vallotta, hogy 1956 októberében ellenforradalom történt. Engedi előszeretettel fenyegette nap mint nap azzal, hogy fel fogják akasztani: „...*nagyon is nehéz volt a kötéllal való fenyegetőzést elviselnem, s az éjszakai lámpafény, az ajtórugdosás sem könnyítette meg a dolgomat, teljes elszigeteltségünk, a síri némaság. [...] Karátson, maga lógni fog, Karátson, maga lógni fog. Négy és fél hónap telt el így.*”³¹ Mindez annyira megterhelte, hogy miután kiengedték, a poszttraumás stressz hatására még hosszú ideig azt álmodta, hogy halálra ítélik és felakasztják.³² Nagyon zavarta, hogy ellenforradalomnak nevezte az októberi eseményeket, ezért pár héttel később elhatározta, megmondja Engedinek, nem gondolta komolyan. Amikor azonban 1957. szeptember 27-én újra kihallgatásra vitték, már Ungi István főhadnagy fogadta.³³

Ungi István három évvel volt idősebb Engedinél, 1927-ben született a Makó közelében lévő Sándorfalván. Akárcsak Engedi családja, az ő felmenői is gazdasági cselédek, illetve kubikusok voltak.³⁴ Ungi 1947 óta teljesített szolgálatot a Belügyminisztérium kötelékében. Bevallása szerint részt vett a budapesti harcokban, majd hazament felesége szüleihez. December 8-án csatlakozott az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága által szervezett VM Forradalmi Ezred 3. zászlóaljához, leszerelése után helyezték a Vizsgálati Osztályra. 1958 szeptemberében kezdte el gimnáziumi tanulmányait.³⁵ Alapos vizsgálonak tartották.³⁶

A Viharsarok, ahonnan Engedi és Ungi származtak, 1945 előtt az ország egyik legszegényebb térsége volt.³⁷ Számukra a kommunista mozgalom és az államvédelem a szegénységből való kitörés lehetőségét kínálhatta. Azon milliók közé tartoztak, akikről a Horthy-korszak szociálpolitikája megfeledkezett. Az októberi események

30 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003. Évtizedekkel később Karátson megkérdezte egyetemi barátját és 1957–58-as vádlott-társát, Forintos Györgyöt, hogy vajon honnan eredhetett a Parlament elleni támadás vádja. Forintos ekkor mesélte el, hogy valamikor 1956 decemberében Csepelen vita közben azt mondta a munkásoknak, nincsen arról szó, hogy el akarnák foglalni a Parlamentet, csak demokráciát szeretnének.

31 == Karátson, 2005: 353, 355.

32 == Uo. 37.

33 == Uo.; ÁBTL 3.1.9. V-142893. 90. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. szeptember 29.

34 == ÁBTL 2.8.1. 10190. Ungi István.

35 == ÁBTL 2.8.1. 10190. Ungi István. Minősítési lap. 1958. április 15.; Önéletrajzi kiegészítés. 1962. december 5.

36 == ÁBTL 2.8.1. 10190. Ungi István. 1958. április 15.

37 == Féja, 1937. A szerző legismertebb és legtöbb vihart kavart szociográfiája 1937-ben jelent meg. A leplezetlen, szókimondó írásnak, mely a Békés, Csanád és Csongrád megyéket sújtó szegénységről tudósított, per lett a következménye. Féja Gézárt osztály elleni izgatásban bűnösnek találták, könyvét elkobozták, és öt hónap fogságra ítélték.

során egy pillanatra sem ingott meg hitük a fennálló rendszerben, sőt igyekeztek fegyverrel védelmezni azt. (Az összefüggés persze árnyalható, hiszen a nélkülözők között tömegesen voltak forradalmárok is.) Engedit a szegedi felkelők le is tartóztatták, ami a megtorlások során plusz motivációt jelenthetett számára, habár a két tiszt életútjának ismeretében ilyenre egyiküknek sem volt szüksége. Karátson ezzel szemben egy olyan többgenerációs értelmiségi és művészcsaládból származott, ahol eleve kritikával tekintettek a fennálló szovjet típusú rendszerre és annak ideológiájára.

Karátson szerint Ungi egyfajta paternalista hozzáállást tanúsított a kihallgatás során. Amikor előállt azzal, hogy az októberi eseményeket nem tartja ellenforradalomnak, nem ugrott neki, inkább megpróbálta meggyőzni az ellenkezőjéről, majd közölte vele, hogy a véleménye tulajdonképpen senkit sem érdekel. Igyekezett lelkiileg is megtörni. *„Egyszer elővett egy géppisztolyt és rám fogta. Azt mondta, hogy ezt találta a padlásunkon. De hát ez csak blöff volt, ezt én is tudtam. Úgyhogy röhögtem.”* Karátson úgy emlékezett, hogy a bajban mindig nevetett. A reakcióképzés a pszichológia által jól ismert elhárító mechanizmus, melynek során tudat alatt valaki az ellenkező viselkedést mutatja, mint ami valójában benne zajlik. *„Mondtam, hogy ezt ne csinálja, mert ha elsül, akkor ez neki kínos lesz.”* Ungi a dehumanizálás szándékával felelt: *„nem kell elszámolnom magával”*.³⁸

== A forradalom előtt és október 23-án

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, mi olvasható ki a megtorló gépezet forrásaiból, illetve a személyes visszaemlékezésekből Karátson forradalom előtti és október 23. utáni konkrét tevékenységével kapcsolatban, valamint hogy mindez hogyan csapódott le a kihallgatásakor. A forradalom előtti helyzete kapcsán előzményként vehető számításba, hogy 1953 augusztusában a Budapesti Műszaki Egyetem elutasította a felvételijét.³⁹ A döntésben közrejátszhatott a család osztályhelyzete – édesapja, Karátson László szerepelt az állambiztonsági szervek operatív nyilvántartásában, mert 1945 előtt az Iparügyi Minisztérium miniszteri titkára volt.⁴⁰ Az 1949-ben elfogadott felvételi szabályozás a szülők 1938-as foglalkozását vette alapul. Ekkor tizenegy kategóriát hoztak létre, melyek közül az X jelölte az osztályidegent.⁴¹ Így 1953 őszén az Állami Erdőrendezési Intézet 1. sz. kirendeltségénél helyezkedett el, ahol segédmunkásként foglalkoztatták. Ezt követően, 1954. február 4-től a Mélyépítési Tervező Vállalatnál mint figuráns állt alkalmazásban.⁴² Másodjára

38 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

39 == Egyetemi felvételének elutasítása: KAGAK EDK III/2/4/1–3.

40 == Vö. Kinevezések és előléptetések. *Budapesti Közlöny*, 1941. január. 11. 2.

41 == Takács R., 2008: 33.

42 == EDK III/2/5/1–2. Igazolások, d. n. Földmérési munkálatok során azt nevezték figuránsnak, aki a topográfiai felvételek során jelzőzászlóval vagy más jelölésre alkalmas eszközzel a kijelölt pontokhoz állt vagy a jelző mércét tartotta.

ra német–magyar szakos tanárnak jelentkezett, azonban helyhiány miatt átírányították az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Állam- és Jogtudományi Karára.⁴³ Tanulmányait megkezdte, noha jól tudta, sosem lesz belőle jogász.

1956 nyarán joggal érezhette, hogy az ELTE jogi karán is megindult valamiféle erjedés.⁴⁴ Rákosi Mátyás visszatérése a hatalomba 1955 márciusában ugyan az egyetemeken is megakasztotta a reformfolyamatokat, de az SZKP XX. kongresszusának hatása, majd a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének márciusi határozata valódi változásokat hozott, amelyet megerősített Világhy Miklós rektor szeptember 8-án elhangzott székfoglaló beszéde is. A reformokat, oktatási szabadságot remélő, valamint a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) szerepét boncolgató hallgatók az akkor 40 éves, ígéretes tudományos karrier előtt álló Révész László docens köré tömörültek, akit az állambiztonsági szervek már a forradalom előtt is ellenségként tartottak számon.⁴⁵ A megtorlás során őt tették a jogi karon lezajlott októberi események első számú felelőssévé, neve Karátson Gábor kihallgatásai alkalmával többször felmerült. 1956. október 17-én a Petőfi Kör mintájára a jogászhallgatók is életre hívták saját szervezetüket, a Hajnóczy Kört, mely követelte március 15-e nemzeti ünnepé nyilvánítását, a honvédelmi oktatás kivezetését, valamint az orosz nyelv és a szovjet jogi oktatás fakultatívvá tételét.⁴⁶

Karátson a tüntetés előtti napokban már az egyetemen tartózkodott, de a szemesztert erdélyi útja miatt két-három hét halasztással kezdte, tehát a nyári és őszi eleji forrongásokról lemaradt.⁴⁷ A Vizsgálati Osztály állításai, melyek szerint Karátson az ellenforradalmi tevékenységet kifejtő polgári származású csoport egyik vezető tagja, valamint a Hajnóczy Kör megalapításának egyik kezdeményezője és az ott szervezett viták „legaktívabb résztvevője” volt, megalapozatlannak tűnnek.⁴⁸ A visszaemlékezések és a vizsgálati anyag sokszor hiányos rekonstrukcióiból annyi bizonyos, hogy még jócskán október 23. előtt, az összes évfolyam és oktató számára összehívott kari gyűlésen felszólalt.⁴⁹ A professzorok ekkor beismerték, hogy az egyetemen sokáig hazudozás folyt, hogy félrevezették a diákságot, és véleményüket kérték a hibák kijavításához. A hallgatók hosszas, kínossá váló csendjét Karátson törte meg. Arról beszélt, hogy a diákokat túl sokszor vezették meg a múltban, és azért nem mernek szólni, mert félnek a megtorlásoktól.⁵⁰

43 == KAGAK EDK I/4/9. Önéletrajz, d. n.

44 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködnumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

45 == Argejő, 2010: 122.

46 == Uo. 124–125.

47 == KAGAK EDK III/4/4. Romvári Zsuzsanna interjúja Karátson Gáborral, d. n.

48 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 59. Javaslat, 1957. június 3.

49 == Karátson, 2008: 63–64.

50 == KAGAK EDK III/4/4. Romvári Zsuzsanna interjúja Karátson Gáborral, d. n.

A Hajnóczy Kör október 17-én alakult meg, így nem kizárt, hogy a felszólalás ekkor történt. Az 1957 szeptemberében tanúként kihallgatott Lábadi Ilona emlékezett arra, hogy Karátson részt vett a Hajnóczy Kör alakuló ülésén (a jogi kar nappali tagozatának kétharmada ott volt).⁵¹ Szerinte Karátson az ülés kezdetén „követelte” a szervezet megalakítását, illetve a szovjet államszervezet és törvénykezési szervezet tárgyak eltörlését. Helyettük lélektan, szociográfia, általános filozófia és jogfilozófia tantárgyak bevezetését kérte. Karátson 1957 augusztusában úgy emlékezett, hogy október 23-a előtt a Hajnóczy Kör két-három ülésén vett részt. Az augusztus 12-én legépett ötoldalas feljegyzésében, mely tulajdonképpen egyfajta önvallomás volt, Karátsonnak napról napra kellett újra számot adnia a vele történt októberi eseményekről.⁵² „Az volt Ungi elképzelése, belezavarodom majd a dologba, ellentmondásba kerülök azzal, amit Engedinek mondtam, s fogva leszek.”⁵³ Ez volt az első átgondolt emlékezési kísérlete. Igyekezett odafigyelni, hogy a leírtak ne térjenek el a szóban előadott vallomásaitól, de a feljegyzés mégis jóval több információt tartalmaznak, mint a kihallgatási jegyzőkönyvek. (Ekkor még közel voltak a forradalom eseményei, de a kétezres években írt regényében már összefolyhattak a különféle gyűlések.)

Az október 23-i eseményekkel kapcsolatos tevékenysége nem különösebben érdekelte a vallatóit, ezzel kapcsolatban alig három-négy alkalommal kérdezték. A megtorlások során a tüntetésen való részvételt még nem tekintették ellenforradalmi tetteknek. Az első kihallgatását összefoglaló jegyzőkönyv szerint Karátson elismerte részvételét a tüntetéseken és azt, hogy október 23-án délelőtt felolvasott egy röpcédulát az egyetemen.⁵⁴ Második kihallgatásán újra megkérdezték tőle, hogy milyen szerepe volt az ellenforradalom előkészítésében. Karátson megerősítette a röpcédula felolvasását, de tagadta, hogy részt vállalt volna bármilyen előkészületben. A mindössze pár sort tartalmazó papírlapot a Műszaki Egyetem egyik hallgatójától, Scher Jánostól⁵⁵ kapta, a röplap a tüntetésen való részvételre buzdított, és óva intett az esetleges provokációtól. A vizsgálati iratok szerint a szöveget Karátson a harmadéves hallgatók előtt olvasta fel. Úgy vélte, hogy a röplap tartalma nem váltott ki jelentős hatást, hiszen ekkor már mindenki tisztában volt azzal, hogy megtartják a tüntetést, amelyet a pártszervezet is helyeselt.⁵⁶ A forradalom első napjának eseményeivel kap-

51 = = ÁBTL 3.1.9. V-142893. 217. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. szeptember 26.

52 = = ÁBTL 3.1.9. V-142893. 82. Feljegyzés, 1957. augusztus 12.

53 = = Karátson, 2008: 380.

54 = = ÁBTL 3.1.9. V-142893. 66. Jelentés Karátson Gábor gyanúsított első kihallgatásáról, 1957. június 26.

55 = = Scher János a forradalom után elhagyta Magyarországot. ÁBTL 3.1.9. V-150384/2. 208. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. június 25.

56 = = ÁBTL 3.1.9. V-142893. 67. Jegyzőkönyv Karátson Gábor második kihallgatásáról, 1957. július 2.

csolatban ezután 1957. október 2-án kérdezték újból, ekkor bűnösnek vallotta magát a röplap felolvasása és a tüntetéseken való részvétel miatt.⁵⁷

Október 23-án délelőtt az ELTE Rektori Tanácsa valóban javasolta az egyetem polgárainak, illetve a párt- és a DISZ szerveinek részvételét a délután három órára meghirdetett megmozduláson, meghagyva, hogy igyekezzenek a megfelelő irányba terelni a követeléseket, elkerülni a provokációt, és megakadályozni a jobb-, esetleg baloldali kilengéseket.⁵⁸ A tüntetéshez Karátson az egyetem épülete előtt csatlakozott. Feltehetően a röpcédula és a Rektori Tanács intelmei alapján eleinte maga is igyekezett fellépni a tüntetést radikalizálni szándékozókkal szemben. Amikor a Kossuth téren meghallotta, hogy mögötte három férfi azt kiabálja, hogy „*le a vörös csillaggal*”, arra kérte őket, hagyják abba: „*nem ragaszkodtam személy szerint annyira a vörös csillaghoz, de én egyáltalán nem gondoltam, hogy ez egy kerek-perec antikommunista dolog. Hanem hát mint mindenki, én is úgy gondoltam, hogy ez egy a meglévő izének a megjavítására irányuló valami.*”⁵⁹ Pár perc múlva, mikor a tér több szegletéből is meghallotta a rigmust, már velük együtt kiáltotta azt.⁶⁰ Az eljárás során keletkezett saját kezű feljegyzésében úgy emlékezett, hogy a tüntetés előtt megbeszélték csoporttársaival, hogy a felvonulás alatt senkit sem engednek soraik közé.⁶¹

A Kossuth térről követte a tömeget a Felvonulási térre (ma Ötvenhatosok tere), végignézte a Sztálin-szobor ledöntését, majd az emberáradattal a Bródy Sándor utca felé indult: „*...egy sötét utca szurdokában elindultunk a Rádió felé. Nem mintha tudtam volna, hol a Rádió. Megrögzött budaiként, Pestről szinte semmit se tudtam.*”⁶² Fontos adalék ez Karátson származásával és identitásával kapcsolatban. A fegyveres forradalmárokhöz nem csatlakozott, alkatilag távol állt tőle az erőszak: „*...iszonyodtam a fegyverforgatás puszta gondolatától is.*”⁶³ „*Fölvettem egy követ, és mentem azzal a követel. De hamarosan beláttam, hogy ez egyszerűen nevetséges, hogy még akkor se vágnám hozzá valakihez a követ, ha nincs nála puská.*”⁶⁴ Október 24-én este vagy 25-én reggel véradás szándékával jelentkezett az Országos Vérellátó Szolgálat kelenföldi, Karolina úti központjába, ahol végül október 28-ig ott maradt segíteni.⁶⁵ Az eufóriától hajtva az október 23-án lezajlott fontosabb események, illetve helyszínek szinte

57 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 92. Jegyzőkönyv Karátson Gábor terhelt kihallgatásáról, 1957. október 2.

58 == Argejő, 2010: 126–127.

59 == KAGAK EDK III/4/4. Romvári Zsuzsanna interjúja Karátson Gáborral, d. n.

60 == Karátson, 2005: 68.

61 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 96. Karátson Gábor saját kezű feljegyzése, 1957. július 4.

62 == Karátson, 2005: 83.

63 == Uo. 195.

64 == KAGAK EDK III/4/4. Romvári Zsuzsanna interjúja Karátson Gáborral, d. n.

65 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. o. n. Védekezés című önvallomás, d. n.

mindegyikén jelen volt. Az izgalom, a feszültség és a fegyverropogás hangjának hatására hazafelé menet a Boráros téren, fejét a kezébe temetve, keserves zokogásban tört ki.⁶⁶

= = Az egyetemen a forradalom alatt

Miután befejezte szolgálatait az Országos Vérellátó Központban, október utolsó napjaiban Forintos György és Töttösy Zsolt hallgatótársaival, Révész László vezetésével orosz nyelvű röpcédulákat és plakátokat készítettek a szovjet katonák tájékoztatására. A plakátokat természetesen a „pályát tévesztett” Karátson tervezte.⁶⁷ Október 31-én az ELTE Rektori Tanácsának nagygyűlésén megalakult a jogi kar Forradalmi Bizottsága, mely november 3-ig mindennap ülésezett. A testületbe Karátson Gábort is beválasztották, az elnök Révész László lett.⁶⁸ Hamarosan elbocsátották az egyetemről Névai Lászlót, a Szovjet Jogi Tanszék vezetőjét, aki egykor a Rajk-per egyik kirendelt védője volt, valamint Sarlós Márton és Vas Tibor professzorokat.⁶⁹ Engedi a kihallgatások során elsősorban azt szeretne volna bizonyítani, hogy Karátsonnak számottevő szerepe volt a Forradalmi Bizottság által kezdeményezett elbocsátásokban. A kényszernyugdíjazásokat nem lehetett tagadni, ezért eleinte Karátson azzal próbált védekezni, hogy nem emlékszik, kik hozhatták meg a végső döntést. Ő abba az albizottságba került, mely az oktatás mihamarabbi újraindításával foglalkozott.⁷⁰

Később azt vallotta, hogy az elbocsátások feltehetően Révészhez köthetők, „akinek tevékenysége a Forradalmi Bizottságban valóban ellenforradalmi célok megvalósítását tükrözte”.⁷¹ Szerinte más bizottsági tagok és ő sem értettek egyet Révész javaslatával, aki arra hivatkozott, hogy a kitiltásokra az érintett tanárok, illetve hallgatók személyes biztonsága miatt volt szükség. A Bizottság tagjai egyetértettek abban, hogy a kizárások csak ideiglenesek lehetnek, melyekről később a minisztériumnak kell döntenie. Csak ezzel a kitételrel járultak hozzá Révész javaslatához.⁷² Tudhatta, hogy Révész ekkora már elhagyta az országot, így szerepének kiemelésével nem keverhette bajba. Mindennek már nem volt nagy jelentősége, hiszen a nyomozó hatóságok ekkorra már rekonstruálták az eseményeket. Kiderítették azt is, hogy a Révész által betervezett kitiltási javaslat elfogadására 1956. november 1-én került sor az egyetem 7-es számú nagytermébe összehívott bizottsági gyűlésén.⁷³

66 == KAGAK EDK III/4/4. Romvári Zsuzsanna interjúja Karátson Gáborral, d. n.

67 == Argejő, 2010: 129.

68 == Uo. 130–131.

69 == Uo. 131.

70 == ÁBTL 3.1.9. V-150384/2. 210. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. június 25.

71 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 68. Jegyzőkönyv Karátson Gábor 2. kihallgatásáról, 1957. július 2.

72 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 83. Feljegyzés, 1957. augusztus 12.

73 == ÁBTL 3.1.9. V-152876. 62. Jegyzőkönyv Pálos Oswald kihallgatásáról, 1957. február 21.

Az 1990-es években Karátson szinte egyáltalán nem emlékezett a kitiltások körüli eseményekre. A művészetek és a filozófia iránt érdeklődő fiatal nem érdekelte túlzottan a kommunistának mondott tanárok ügye: „...idegenül éreztem ott [a Forradalmi Bizottságban] magamat, mert soha életemben nem foglalkoztam gyakorlati politikával, s azokban a zűrzavaros napokban, mikor nálam élesebb látásúak is megzavarodtak, én igazán nem tudhattam mit cselekedni: éppen ezért teljesen passzív maradtam.”⁷⁴ Ekkor is javasolta, hogy az egyetemi órák közé szabadon választható jelleggel vegyék fel a szociográfiát, az általános filozófiát és a lélektant.⁷⁵ November 4-e előtt csupán két bizottsági ülésen vett részt, utána mindössze egyen. Október 31-én belépett az egyetemi nemzetőrségbe, és a nyomozók szerint fegyvere is volt.⁷⁶ Az ELTE összes kara közül egyedül a jogon született kitiltási lista, ami magyarázat lehet arra, hogy a kihallgatások során miért szenteltek ennek az időszaknak ekkorra figyelmet.⁷⁷ A kizárási ügyek a kiszabott büntetés mértékében is jelentős szerepet játszottak.

= = = November 4. után

A szovjet támadás után Karátson azt tervezte, hogy táviratot ír az orosz ifjúsághoz „mint Tolsztoj és Dosztojevszkij népéhez, hogy ezt ne hagyják”.⁷⁸ A kiáltvány kész szövegét elvitte az ekkoriban Bibó István környezetében tevékenykedő (és 1990 után államelnöki tisztséget betöltő) Göncz Árpádnak, aki figyelmeztette, hogy a hitelesség érdekében a levelet alá kellene írnia. „Azt gondoltam én ezt nem fogom aláírni, mert ennek fele se tréfa. Ha én ezt aláírom, engemet kinyírnak. Aztán ezen vívódtam magamban, restelltem is meg nem is. De alapjába véve ma is azt gondolom, hogy jól tettem. Az orosz ifjúság úgy sem védte volna meg Magyarországot.”⁷⁹

Ettől függetlenül nem hagyott fel az ellenállással. A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) tagjaként aktív részt vállalt a diákok ellenállásának megszervezésében, legalább két alkalommal ellátogatott Csepelre, ahol igyekezett kapcsolatot építeni a fiatal munkásokkal. A Kádár-rezsim számára a munkások helyzete súlyos dilemmát okozott a forradalom utóhatásainak kezelésében. Az ötvenes évek munkásosztálya nem élt jobban, mint a háború előtt. A bérek és a fizetések vásárlóereje 1956-ban, 17 évvel a háború kitörését követően sem érte el az

74 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376., o. n. Védekezés, d. n.

75 == ÁBTL. 3.1.9. V-142893. 88. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. szeptember 29.

76 == ÁBTL 1.6. X. s. – XIII. t. – 22. kötet. Monográfiák. 78. Jelentés Forintos György és társai ügyében, 1957. október 7.

77 == Borsodi, 2018: 173.

78 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

79 == Uo.

1938-as bázisszintet, a háborús konjunktúra időszakáról nem is beszélve.⁸⁰ 1956 novemberében a kádári vezetés kettős beszédet folytatott a munkástanácsokkal kapcsolatban: eleinte legális szerveződésként elismerte azokat, de valójában sosem kívánta megosztani velük a hatalmát. Felszámolásuk a Kádár-kormány megerősödésének függvénye volt, de a megtorlások kellemetlenül érintették a hatalmat, hiszen azokkal szemben kellett fellépniük, akik a marxista ideológiába ágyazott propaganda szerint elvileg a hatalmuk legfőbb bázisát jelentették.⁸¹ Éppen ezért a nyomozó hatóságok számára Karátson csepeli látogatásai voltak a legsúlyosabb bűntettek.

Karátson visszaemlékezése szerint Bárány János,⁸² a Tompa utcai felkelők parancsnoka kereste fel őket a jogi karon: „...*ti csak fortyogtok az értelmiségi levelekben és a velünk harcoló munkássággal nem törődtek. Minket le se szartok! Menjenek ki a gyárba, mert ott a kádáristák már szervezkednek.*”⁸³ Karátson ekkor már tagja volt a november 12-én újrászervezett MEFESZ kari Ideiglenes Intéző Bizottságának.⁸⁴ A MEFESZ-be minden egyetemi kar két-két küldöttet delegált:⁸⁵ „...*odajárogattunk, szónokoltunk és mondtuk, hogy ezt nem lehet annyiban hagyni, az biztos. Ott már kádáristák is megjelentek, és kezdték mondani a magukét. Szóval huzavona volt, de mondom, azt hittük, hogy ha nagyon erőltetjük a dolgot, akkor azért a forradalom vívmányaiból valamit meg lehet őrizni. Hogy akár többpártrendszer is lehet, jugoszláv út, meg nem tudom mi.*”⁸⁶ Az Intéző Bizottságon belül ekkor is tanulmányi ügyekkel foglalkozott: Forintos Györggyel és Töttössy Zsolttal közösen dolgoztak egy egyetemi autonómiáról szóló törvényjavaslaton, melyet a kar rektorának kívántak eljuttatni.⁸⁷ Bárány János ekkortájt a Csepel Vas- és Fémművekben dolgozott

80 == Gulyás, 2022: 62.

81 == Uo. 121.

82 == Bárány János (1930–1959). Bárány október 23-án csatlakozott a tüntetéshez, a Magyar Rádió ostroma idején Csepelre távozott, hogy fegyvereket és munkásokat hozzon a harcokhoz. A Tompa utcai felkelők parancsnokaként szembeszállt a szovjet csapatokkal. November 4-én is felvette a harcot, bár számos tanúvallomás arról tanúskodik, hogy igyekezett társait meggyőzni az ellenállás értelmetlenségéről. December elejétől részt vett a Bástyá csoport fegyveres szervezkedésében, de pár nappal később letartóztatták. Kegyelmi kérvénye elutasítását követően, 1959. február 18-án kivégezték. Szakolczai, 2024: 203.

83 == KAGAK EDK I/4/10. Karátson Gábor életrajz. Festőművész, forradalmár, író, felszabadult gondolkodó, d. n. Mécs Imre november 10-re tette Bárány látogatását: Mécs, 2025: 226.

84 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 89–90. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. szeptember 29.

85 == Argejő, 2010: 134–135.

86 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

87 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 89. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. szeptember 29.

szerszámkészítő-lakatosként, tagja volt munkahelye munkástanácsának, és az ott alakult Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség (MAFISZ) elnökeként működött.⁸⁸ Csepelen 1956. november 4-től kezdődően heves harcok bontakoztak ki, az ellenállást csak november 9-re sikerült végleg felszámolni.⁸⁹ A munkástanácsok november 4. után úgy ítélték meg, hogy a forradalom bizonyos vívmányai megőrizhetők, amiért érdemes harcolni. Egyfajta harmadik utas demokrácia talaján álltak: követelték a szabad választásokat, de nem kizárólag a többpártrendszer alapján. A pártok megjelenését bizalmatlanul fogadták, a forradalom által teremtett nemzeti egység megbontóiként értelmezték őket.⁹⁰ A Nagy-Budapesti Központi Tanács (KMT) december 9-i betiltása után a Vas- és Fémművek munkástanácsai az ellenállás utolsó fészkeiként egészen január elejéig tartani tudták magukat.⁹¹

Karátson úgy emlékezett, hogy 1956 decemberében három alkalommal járt Csepelen, elősorban azért, hogy megismerkedjen a munkásifjúság problémáival és a MAFISZ célkitűzéseivel. Elmondása szerint már ifjúkora óta érdekelte a munkások helyzete, amit Engedi hitetlenkedéssel fogadott. Azzal vádolták, hogy fegyveres felkelésre és sztrájkra buzdította a munkásságot, amit mindvégig tagadott.⁹² A tárgyalások során Karátson hangsúlyozta, hogy nem utasításra mentek Csepelre, hanem meghívták őket.⁹³ Az egyetemistákat Csepelre hívó Báránnyal nem alakulhatott ki szoros kapcsolata, hiszen a volt fegyveres forradalmárt 1956. december 10-én őrizetbe vették.⁹⁴ 1956 novemberében egyébként nem is tudta ki ő, csak akkor jött rá, hogy a Tompa utcai felkelők parancsnokával találkozott, amikor 1989 után elolvashatta tárgyalásának jegyzőkönyveit.⁹⁵ Emlékezete szerint Csepelen Fejes Bélával, Ladányi Árpáddal és egy Brigitta nevű nővel beszélt személyesen. Csak abban volt biztos, hogy decemberben járt Csepelen, de azt nem tudta vagy nem akarta felidézni, hogy pontosan mely napokon.⁹⁶ A védőügyvédje, dr. Tóth Zoltán által összeállított témavázlat szerint Karátson december közepén biztosan ellátogatott Csepelre, ahol a mun-

88 == Mécs, 2006: 491.

89 == Eörsi, 2016: 72–94.

90 == Varga, 2017: 28–29.

91 == Kis, 1988: 230.

92 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 70–71. Jegyzőkönyv Karátson Gábor második kihallgatásáról, 1957. július 2.

93 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 812. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 19.

94 == ÁBTL 3.1.9. V-143260/2. 11. Határozat előzetes letartóztatás elrendeléséről, 1956. december 22.

95 == „A vádlottak cselekedetei fiatalságukkal és műveltségükkel magyarázhatók...” Szabényi Osilla interjúja Karátson Gáborral. *Beszélő*, 1993. 42. sz.

96 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 77–79. Jegyzőkönyv Karátson Gábor harmadik kihallgatásáról, 1956. július 23.

kástanács egyik ülése után arról beszélgetett néhány résztvevővel, hogy szükséges lenne szorosabbra fűzni a baráti viszonyt a munkás- és az értelmiségi fiatalok között.⁹⁷

1957. augusztusi feljegyzésében leírta, hogy először 1956 december elején járt Csepelen, belehallgatott a munkástanács gyűlésébe, majd találkozott néhány MAFISZ-taggal. Köztük volt Gavula Brigitta szövőnő, Fejes Béla lakatos, Mozsár Béla villanyszerelő és Ladányi Árpád felkelő.⁹⁸ Karátson ragaszkodott azon álláspontjához, hogy a munkás–értelmiségi párbeszéd megteremtésén fáradozott, mely szerint a DISZ idején teljesen hiányzott. Fejes Bélának kifejtette, hogy az egyetemisták politikai és gazdasági kérdésekben a marxizmus talaján állnak. Forintos és Töttössy társaságában karácsony előtt újra ellátogattak Csepelre, ekkor mindhárman felszólaltak az ifjúmunkások gyűlésén. Karátson megbékélésre szólította fel a megjelenteket, és még arról se volt hajlandó vitát nyitni, hogy forradalom vagy ellenforradalom zajlott-e októberben.⁹⁹ A nyomozók mindenkit igyekeztek kihallgatni, akikkel Karátson Csepelen találkozott. Mozsár Béla szerint Karátson december 21-i felszólalásában erőteljesen bírálta és illegitimnek nevezte a kormányt, mely csak a szovjet csapatok segítségével képes ellátni funkcióját.¹⁰⁰ Fejes Bélát legalább két alkalommal hallgatták ki az ügyel kapcsolatban, aki a megtorlások során több esetben is tett terhelő vallomásokat forradalmárookra.¹⁰¹ Úgy emlékezett, hogy Karátson már november végén összekötők kijelölését kérte a munkásoktól, hogy a forradalom alatt kialakult kapcsolatokat megőrizték, és képesek legyenek egységesen kiállni a Kádár-kormányval szemben. Arra figyelmeztette a csepelieket, hogy ne tűrjenek meg a soraikban egykori DISZ-vezetőket. Nem tudhatta, hogy a forradalom előtt Fejes is tagja volt a DISZ vezetőségének.¹⁰² Karátson ügyesen szúrta ki a vallomásban a „forradalom alatt” szókapcsolatot, és rögtön rámutatott, hogy a csepeli utaknak éppen az volt a célja, hogy létrehozza azokat az informális kapcsolatokat, melyek korábban nem léteztek.¹⁰³ Vallomása szerint ő maga éppen azt tanácsolta a munkásoknak, hogy

97 == KAGAK EDK, III/1/5. Témavázlat – dr. Tóth Zoltán, o. n.

98 == Az állambiztonsági szolgálatok információi szerint Ladányi Árpád tagja volt a 20. kerületi rendőrkapitányságon szerveződött felkelői csoportnak, akik a forradalom ideje alatt házkutatást tartottak a Pesterzsébeten élő Ratkó Anna egykori népjóléti, majd egészségügyi miniszternél. ÁBTL 1.6. X. s. – XIII. t. – 1. kötet. Monográfiák. 152–153. Javaslat az ügy lezárására, 1959. június 19.; ÁBTL 3.1.5. O-16804. 71. Összefoglaló jelentés, 1959. január 14.

99 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 85–86. Feljegyzés, 1957. augusztus 12.

100 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 229. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. szeptember 13.

101 == ÁBTL 3.1.5. O-16797/2. 78. Jelentés Halbrecht György előzetes letartóztatott és társai ügyében, 1957. szeptember 17.

102 == ÁBTL 3.1.9. V-141806/4a. 271. [A] Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt[ban] és Nemzeti Függetlenségi Frontba[n] szereplő személyek névsora.

103 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 77–78. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. július 23.

azokat a DISZ-titkárokat, akikben nem csalódtak, nyugodtan vegyék be a MAFISZ-be.¹⁰⁴

Fejes vallomása szerint Karátson és más egyetemi hallgatók december 8-án reggel jártak másodjára a Vas- és Fémművekben. Karátson „*több MAFISZ-tag előtt közölte, hogy a volt központi munkástanács egyes tagjait az oroszok letartóztatták, 10 órára ül össze az országos munkástanács értekezlet és Csepel választ várják a sztrájk megszavazásának kérdésében. A MEFESZ-be már várják az országos munkástanács küldöttök a Csepeliek döntését, és ha a csepeli fiatalok a sztrájk kimondása mellett döntenek, a sztrájk az egész országra ki fog azonnal terjedni.*”¹⁰⁵ A tárgyalások kudarcai, illetve a Kádár-kormány agresszív fellépésének következtében 1956. december 8-án a KMT december 11–12-re 48 órás általános munkabeszüntetés mellett döntött.¹⁰⁶ A tiltakozó sztrájkot a kormány nem tudta megakadályozni, de másnap törvényen kívül helyezték a munkástanácsokat, december 11-én pedig letartóztatták a tárgyalások ürügyén Parlamentbe csalt Rácz Sándort és Bali Sándort, a KMT vezetőit.¹⁰⁷ Fejes a megtorló hatóságok összes kommunikációs paneljét bevetette. Eszerint Karátson követelte a szovjet csapatok kivonását az országból, a Varsói Szerződés felmondását és az ország semlegességének kinyilvánítását. Kijelentette, hogy „*forradalom volt*”, nem pedig ellenforradalom, „*bibásnak tartotta a marxizmus ideológiai tételeit és nem tartotta helyesnek ennek az ideológiának az alapján a marxizmus építését [sic!]*”.¹⁰⁸ Nincs rá egyértelmű bizonyíték, de elég valószínűnek tűnik, hogy Fejes a hatóságok által beavatott, koncepciós tanú volt, akivel szándékosan igyekeztek Karátsont kelepcebe csalni.

Fejes túlzó vallomásától eltekintve valószínű, hogy december 21-én Karátson bátrabban viselkedett, mint ahogy azt a feljegyzésben leírta, amikor kihallgatói előtt érthető módon igyekezett mondatai jelentőségét tompítani. Karátson jól ismerte fel, hogy a Kádár-kormány hatalmi bázisát 1956 decemberében a szovjet csapatok jelentették, ha pedig mindez elhangzott, az gyakorlatilag a Nagy Imre-kormány programjának megismétlése volt. Ügyvédjének a per során készített jegyzetei – melynek sorai 1956 októberétől egészen december végéig követik az eseményeket – szerint Karátson, Forintos és Töttössy december 21-én a MAFISZ alakuló ülése miatt mentek Csepelre. Karátson ekkor hitet tett a forradalom mellett, bírálta a Kádár-kormányt és a marxizmust, melyet alkalmatlannak tartott a szocializmus építéséhez. Hogy Karátson a szocializmust mint legitim célt elismerte-e, azt nem tudjuk, de a későbbi nyilatkozatai alapján valószínű, hogy elsősorban a kihallgatói előtt védte így magát.

104 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 146. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. július 18.

105 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 243. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. augusztus 29.

106 == Szakolczai (szerk.), 2006: 364.

107 == Szakolczai, 2001: 85.

108 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 243. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. augusztus 29.

Követelte a szovjet csapatok kivonását, Magyarország semlegességének kinyilvánítását és kilépését a Varsói Szerződésből, végül Nagy Imre visszahozását a kormányba. A jegyzet szerint mindezt Karátson a munkásokkal való vita közben mondta, nem pedig felszólalásában.¹⁰⁹

A márciusi házkutatás során a nyomozók négyoldalnyi „*ellenforradalmi jellegű*” verset is lefoglaltak a Bakator utcában.¹¹⁰ Kihallgatásain Karátson úgy pontosított, hogy a papírokon egy konkrét vers vázlatai voltak, melyet még nem fejezett be. A költeményt Karátson 1956. december 23-án, édesapja keletnémet gyártmányú, zöld színű Erica típusú írógépevel, a forradalom kitörésének második hónapfordulójára készítette. Ungi a már többször idézett feljegyzés elkészítéséhez ezt az írógépet bocsátotta Karátson rendelkezésére.¹¹¹ Úgy gondolta, ezzel nyomást tud rá gyakorolni, és a saját, lefoglalt írógépe láttán Karátson megtörik. Csalatkoznia kellett. Karátson nem ismerte el sem a sztrájkra, sem a fegyveres harcra való felbujtás vádját, és barátaira, csoporttársaira sem tett terhelő vallomást. Csoporttársaival kapcsolatos kérdésekre rendre kitérő válaszokat adott: „*konkrét ellenforradalmi tevékenységről nem tudok*” vagy „*határozott választ nem tudok adni*”.¹¹² A vers mint „*ellenforradalmi megnyilvánulás*” ettől függetlenül később bekerült a vádiratba és az ítélet indoklásába is.

A nyomozati szakaszt 1957. október 8-án zárták le, két nappal később Karátsonat átkísérték az ügyészségre.¹¹³ Az összefoglaló jelentésben a nyomozók elhagyták a kihallgatások során Karátson megijesztésére, kifárasztására használt formulákat. Nem volt szó a Parlament elfoglalásáról, sem a fegyveres harcra való bujtogatásról. Csepellel kapcsolatban megelégedtek annyival, hogy december 21-én „*revizionista*” szellemben szólalt fel, és „*igyekezett eszmei zűrzavart kelteni az ifjúmunkások között, és ébrentartani az ún. »forradalmi hangulatot«*”.¹¹⁴ Kiemelték részvételét a Forradalmi Bizottságban és a MEFESZ-ben. A fő vádpontok között szerepelt, hogy megszavazta a tanárok kitiltását, de elhallgatták, hogy ezt csak ideiglenes megoldásnak tartotta. Utolsóként szerepelt az „*usztító hangú, kormányellenes*” vers, még akkor is, ha azt csak „*barátai körében terjesztette*”.¹¹⁵

109 == KAGAK EDK III/1/12 Kéziratot feljegyzés a tárgyalásról, d. n.

110 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 95. Határozat Karátson Gábor házkutatási anyagának rendezéséről és az ügghöz való csatolásáról, 1957. szeptember 29.

111 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 73–75. Jegyzőkönyv Karátson Gábor harmadik kihallgatásáról, 1957. július 8.

112 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 136–137. Jegyzőkönyv Karátson Gábor kihallgatásáról, 1957. július 11.

113 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 281. Határozat a nyomozás befejezéséről, 1957. október 8.; uo. 288. Szolgálati jegy, 1957. október 10.

114 == ÁBTL 3.1.9. V-142893. 282. Határozat a nyomozás befejezéséről, 1957. október 8.

115 == Uo.

== A per

1958 januárjában Karátson Gábor ötödrendű vádlottat a Forintos György és társai elleni perben első fokon három év börtönre ítélték. Forintos Györgyöt, Vörös Tibort, Ásványi Rezsőt és Töttössy Zsoltot a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben, illetve lőfegyverrel vagy lőszerral való visszaélésben találták bűnösnek. Karátson „csak” az izgatás vádjában.¹¹⁶

Karátson ügyvédje azt igyekezett hangsúlyozni, hogy védencének és társainak forradalom alatti tevékenysége marginális, tetteik a nagy egészet tekintve jelentéktelenek. Tanúk segítségével próbálta igazolni, hogy bármerre is sodródtak, fiatal koruk miatt senki sem vette őket komolyan.¹¹⁷ Az október 23-i tüntetésen való részvételt a Kossuth téri jelenettel igyekeztek menteni, de a tárgyaláson Asztalos László, a jogi kar adjunktusa egyébként is azt vallotta, hogy a tüntetésen a jogi kar hallgatói azért vettek részt, hogy elejét vegyék a tömeg radikalizálódásának.¹¹⁸ A Vérelátó Központban eltöltött napokkal kapcsolatosan három tanú igazolta, hogy Karátson és öccse nyolc-kilenc, a bejárat mellett fekvő, sérült szovjet katonának nyújtott segítséget, és közösen beszállították őket a legközelebbi kórházba.¹¹⁹ A jogi kar tanárainak elbocsátásával kapcsolatban igyekeztek hangsúlyozni, hogy Révész javaslatát a Forradalmi Bizottság csak az ideiglenesség kitételével fogadta el. A szovjet jogtörténet, illetve az orosz nyelv oktatását nem kívánták betiltani, csak fakultatívvá tenni.¹²⁰ A védelem hangsúlyozta, hogy Lábadi Ilonának – aki korábban azt vallotta, hogy Karátson kifejezetten követelte a szovjet tárgyak eltörlését – jól jött a szovjet tárgyak kivezetése, mivel az egyikből hármásra állt, így veszélyben forgott kitűnő bizonyítványa.¹²¹

Kirchner Veronika tanú szerint a fiatal csepeli munkások nem tudták komolyan venni a Pestről érkező egyetemistákat: „...*már konkrétan nem emlékszem mit mondott. Arra emlékszem, hogy felszólalásakor valami olyasmit mondott, amin nevetni lehet, mert a jelenlévők elkezdtek nevetni.*”¹²² Igyekeztek azt a benyomást kelteni, hogy Karátson mindig elítélte a kizsákmányolást, és a múltban is nagy figyelmet szentelt a társadalmi egyenlőtlenségeknek. Fejes Béla vallomására reagálva kifejtették, hogy Karátson nem konkrétan a „*marxizmust vitatta*”, csak úgy érezte, „*hogy*

116 == KAGAK EDK III/1/17. Megjegyzések az ítélethez, 1958. január 24.

117 == KAGAK EDK III/1/12. Kéziratot feljegyzés a tárgyalásról, d. n.

118 == Uo.

119 == Uo.

120 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 812. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 19.

121 == KAGAK EDK III/1/12. Kéziratot feljegyzés a tárgyalásról, d. n.

122 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 840. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 27.

egyres tétélei a 20. kongresszus óta még nem lettek tisztázva”.¹²³ Kénytelen volt azonban beismerni, hogy „talán arról is beszéltem, hogy forradalom volt, és nem ellenforradalom”.¹²⁴ Karátson ügyvédje, Tóth Zoltán jelezte, nem érti, mit jelent az a vád, hogy Karátson támogatta Töttössyt beszédét követően. Ekkor és később is hiányolta az egyértelmű bizonyítását: „...hogya támogatta? vállveregetéssel? hozzászólással? kézfogással? erre senki sem tud egyértelmű választ adni.”¹²⁵ Tóth szerint Forintos és Karátson már október végén érzékelték a jobbratulódás veszélyét, ami kétségbe ejtette őket, mert nem kívánták a kapitalizmus és a „kizsákmányolás visszaállítást” vagy a „fasizmus újjáéledését”.¹²⁶ Ezen a ponton felfedezhető némi ellentmondás. Hiába látta Karátson már novemberben a jobbratulódás veszélyét, az inkriminált decemberi vers megírásakor Tóth szerint még téveszmék befolyásolták.¹²⁷ A családtagok egységesen azt vallották, hogy a házkutatásig ők sem tudtak a versről.¹²⁸ Akárcsak a vizsgálati időszak alatt, Karátson a tárgyalásokon is bátran viselkedett. Amikor az egyik tanú összekeverte őt és Forintost, megkérdőjelezte a szavahihetőségét. „Ha ilyen szembeötlő dolgokra nem emlékszik [...] akkor a vallomása is véleményem szerint bizonyos kétségeket von maga után.”¹²⁹ Tóth enyhítő körülményként kérte figyelembe venni védenca büntetlen előéletét, fiatal korát, illetve egészségügyi problémáit. Tóth úgy kalkulált, hogy az előzetes beszámítása után Karátson maximum felfüggesztett börtönre számíthat. Csalatkozni kellett.¹³⁰

A Budapesti Fővárosi Bíróság Tutsek Gusztáv vezette tanácsa 1958. január 24-én izgatás büntetében bűnösnek találta, és első fokon három év börtönre ítélte Karátson, melybe beszámították az előzetes letartóztatásban töltött időszakot.¹³¹ Tutsek kezéhez számos forradalmár vére tapad, a tanácsvezető (vér)bíró 15 per során első fokon 64 halálos ítéletet hirdetett ki, amelyeket a másodfokú döntés 46 személy esetében jóváhagyott. Az általa halálra ítélték között volt például Angyal István és Bárány János is.¹³² Hírét ismerték a fogvatartottak: „...azt mondták a felnt-

123 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 813. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 19.

124 == KAGAK EDK III/1/14. Védőbeszéd tervezet, d. n.

125 == Uo.BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 837. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 27.

126 == KAGAK EDK III/1/12. Kéziratoss feljegyzés a tárgyalásról, d. n.

127 == KAGAK EDK III/1/14. Védőbeszéd tervezet, d. n.

128 == KAGAK EDK III/1/12. Kéziratoss feljegyzés a tárgyalásról, d. n.

129 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 832. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 27.

130 == KAGAK EDK III/1/14. Védőbeszéd tervezet, d. n.

131 == KAGAK EDK III/1/17. Ítélet Forintos György és társai perében, 1958. január 24.

132 == <https://neb.hu/tudomanyos-anyagok/articles/pdf-viewer/1758?terms=tutsek&page=1> (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

tek, hogy gyerekek, ti hazamentek, csak ne Tutsekhez kerüljétek. És hát, mit tesz Isten, ez ilyenkor mindig így van, a Tutsekhez osztottak be bennünket.”¹³³ Az ítélet indoklása szerint azzal, hogy Karátson tagja lett a Hajnóczy Körnek, illetve október 23-án felolvasta a számára átadott röpcédulát, részt vállalt a tüntetés előkészítésében. A bíróság szerint Karátsonnak a Sztálin-szobor ledöntése pillanatában, amikor saját szemével láthatta a „vandál tömegek” pusztítását, nyilvánvalóvá kellett volna váljon az események ellenforradalmi jellege. Elmarasztalták a tanárok kitiltása miatt, és bűnként tekintettek arra is, hogy Révész Lászlóval meglátogatták a harcokban megsebesült és kórházban fekvő Forintos Györgyöt. Kiemelték, hogy a forradalom után Révész rajta, Forintson és Töttössyn keresztül irányította a MEFESZ-t.¹³⁴

A bíróság szerint a december 21-i gyűlés egy kelepce volt, melyet a MAFISZ szocialista és kommunista érzelmű vezetése hívott össze, hogy a munkásság előtt leleplezzék az ellenforradalmi egyetemistákat. Eszerint Töttössy és Karátson érveit a munkások „tételről-tételre cáfolták”, akik így megsemmisítő eszmei vereséget szenvedtek. Hiába érvelt a védelem amellett, hogy a verset csak néhányan látták, a vád ezzel nem foglalkozott. Úgy vélték, Karátson kézzel és írógéppel titokban sokszorosította írását, melyet mindig magánál hordott, hogy bármikor odaadhassa valakinek.

Legsúlyosabb bűne – a kádári megtorlás legérzékenyebb indikátora – a munkássággal való érintkezés volt: „...az egyetemisták ellenforradalmi érületű szervei kapcsolatokat kerestek a különböző nagyüzemek hasonló gondolkodású személyeivel, s ezen keresztül próbálták befolyásolni a politikailag képzetlen munkás fiatalokat.”¹³⁵ A bíróság szerint a csepeli sztrájkot az egyetemisták, az értelmiségiek kényszerítették ki a megtévesztett munkásokból, ahelyett hogy a konszolidáció lehetőségét keresték volna. Tökéletes példája ez a munkásság megtévesztettségét hangoztató narratívának.

A bíróság figyelmen kívül hagyott számos enyhítő körülményt. Nem vették figyelembe csitító fellépését a Kossuth téren (amit Karátson a kihallgatásokon, majd az emlékeiben valószínűleg kissé felnagyított), sem azt, hogy a tüntetésen való részvételt a DISZ engedélyezte. Nem volt jelentősége annak sem, hogy a tanárok elbocsátására Karátson ideiglenes megoldásként tekintett. Nem számított, hogy az egyetemistákat a munkások hívták Csepelre, nem maguktól mentek.¹³⁶

Tóth Zoltán régi ismerőse volt Karátson Lászlónak, aki 1958 májusában úgy döntött, hogy megválíik fia ügyvédjétől. Levelezésük szerint Tóth nem vett részt Karátson tárgyalásain, a fellebbezést pedig nem rögzítette írásban („valósággal könnyörögtem, hogy a fiam tárgyalására gyere el”). Mindez nem teljesen igaz, ugyanis a hat tárgyalásból az ügyvéd az utolsó hármon részt vett. A többin kirendelt védő-

133 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

134 == KAGAK EDK III/1/17. Ítélet Forintos György és társai perében, 1958. január 24.

135 == Uo.

136 == KAGAK EDK III/1/17. Megjegyzések az ítélethez, 1958. január 24.

ként dr. Vadkerti Jenő helyettesítette.¹³⁷ Az utolsó tárgyalás előtt maga Tóth ajánlotta fel, hogy visszaadja a megbízatást.¹³⁸

1958 januárjában Karátsont Vácra szállították, a nyár folyamán pedig Mária-nosztrára került. Az 1958. október 13-án tartott fellebbezési tárgyaláson büntetését egy év hat hónapra szállították le. Az előzetesben töltött időről csak utólagos emlékei állnak rendelkezésre. Eszerint ezalatt fizikailag nem bántalmazták, de módszeresen igyekeztek türelmét, pszichéjét kikezdeni, ellenállását felőrölni. Rendszeresen akasztással és internálással fenyegették, és a zord körülmények egészségét sem kímélték. Fogva tartása során krónikusan felfázott, amiből élete végéig nem tudta magát teljesen kikúrálni. „1957–58 tele különösen szigorú tél volt. Nyomorú fűtés. Vácott [a börtönben] például nem volt semmi más, csak egy alacsonyan futó cső. A hajópadlóra ültünk, nekiszorítottuk a derekunkat: épp csak hogy langyos volt a cső.”¹³⁹ Illemhely nem volt a zárkában, így ha nem engedték ki, megesett, hogy a kőre kellett vizelnie.¹⁴⁰ Karátson kései emlékei szerint, ha kimehettek, az őr végignézte, amíg elvégezték a dolgukat, és megmondta nekik, hogyan töröljék ki a feneküket.¹⁴¹ Annyira sokan voltak összezsúfolva, hogy amikor aludni tértek, a szalmazsákokra egyszerre kellett ledőlniük. A villanykörte éjszaka is világított, az ajtajukat pedig rendszeresen rugdosták, hogy zavarják alvásukat. A hajnali séták közben a reflektor erős fényére egy epilepsziával küzdő fogolytársuk rendszeresen rohamot kapott, elvágódott a padlón. „Na bunkók, most mit csináltok?” – kérdezte ilyenkor az őr a beteg segítségére siető, orvosért kiabáló rabokat.¹⁴² Hogy elterelje a gondolatait, Karátson gyakran rajzolt wc-papírra bolygómozgásokat, és ha lehetősége volt könyvtárba mennie, „*valami angol Huxley-t*” olvasott.¹⁴³

Karátsont két évre eltiltották a közügyek gyakorlásától is, és 500 forint értékű vagyonek Kobzással sújtották. A bíróság az 1958. október 13-lezajlott másodfokú tárgyaláson kivette a bűnösség köréből az október 23-i tüntetésen való részvételt és a röpcédula felolvasását. Mivel a legális diákszervezetek és professzorok is részt vettek a tüntetésen, szerintük a vádlottak nem tudhatták, hogy az események később ellenforradalmi mozgalomba fordulnak át. Hasonlóan tekintettek a nemzetőrség,

137 == BFL XXV. 4.a. – 1957 – 5376. 789. Jegyzőkönyv nyilvános tárgyalásról, 1957. december 18.

138 == KAGAK EDK III/1/18. Karátson László levele dr. Tóth Zoltánnak, a Karátson Gábort védő ügyvédnek, 1958. május.

139 == Karátson, 2005: 334.

140 == Uo.

141 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

142 == Karátson, 2005: 428.

143 == KAGAK EDK, III/4/5. Ködmumusokkal birkóztunk. Az 1956-os Intézet interjúja Karátson Gáborral, 2003.

a Forradalmi Bizottság és a MEFESZ-vezetőségi tagságra is. Bűnösnek találták azonban a csepeli felszólalás és a versírás miatt, ezeket kiemelt társadalmi veszélyességűnek értékelték.¹⁴⁴

Karátson Gábor 1958. november 30-án szabadult Márianosztráról.¹⁴⁵ Az 1958. január 24-én, illetve 1958. október 13-án meghozott első-, illetve másodfokú ítéleteket a Fővárosi Bíróság 1991. július 22-én semmisnek nyilvánította.¹⁴⁶ Mit jelentett mindez Karátson Gábor élete számára? Lányi András ezt így fogalmazta meg: „*ha nem vesz részt a forradalomban és nem szenved utána börtönbüntetést, ha nem ötvenhat és ötvenhat elárultatása jelenti életében a fordulópontot, akkor aligha ismeri fel később a párhuzamot a két szabadságharc között, amit 1956-ban a Magyarországot eltérő szovjet tankok ellen, majd a nyolcvanas évek végén a Dunát elrekesztő vasbeton szörnyek ellen vív »a nép nevében« egy-egy elszánt csoport.*”¹⁴⁷

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-141806/4a Balogh József és társai

V-142893 Forintos György és társai

V-143260/2 Nagy József és társai

V-150384/2 Egyetemi felkelők

V-152876 Internáltak gyűjtője

3.1.5. Operatív dossziék

O-16797/2 Budapesti ellenforradalmárok

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

11927 Engedi László

10190 Ungi István

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

XIII. t. – 1. kötet. Monográfiák

XIII. t. – 22. kötet. Monográfiák

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXV. 4. Fővárosi Bíróság iratai

a. Büntetőperes iratok (1951–2005)

144 == KAGAK EDK III/1/17. Fellebbezési tárgyalás, 1958. október 13.

145 == KAGAK EDK III/1/20. Országos Büntetőparancsnokság Márianosztra értesítése Karátson Lászlónak fia szabadulásáról, 1958. november 20.

146 == KAGAK EDK III/1/21. A Fővárosi Bíróság ítélet semmissé nyilvánítása, 1991. július 22.

147 == Lányi, 2022: 9.

Karátson Gábor Archívum és Kutatóműhely (KAGAK)
Életút, Duna, Közélet (EDK)

=== Hivatkozott irodalom ===

Argejő, 2010

Argejő Éva: Az 1956-os forradalom és megtorlás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. *Múltunk*, 2. sz. 122–149.

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 4. sz. 535–563.

Eörsi,

Eörsi László: *A csepeli fegyveres ellenállás, 1956*. Kronosz – ÁBTL – 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest.

Féja, 1937

Féja Géza: *Viharsarok. Az Alsó Tiszavidék földje és népe*. Athenaeum, Budapest.

Gyáni, 2000

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Budapest.

Gulyás, 2022

Gulyás Martin: „Szocializmust akarunk, de magyar úton”. *Munkástanácsok 1956–1957-ben*. Corvina, Budapest.

Grexa, 2025

Grexa Izabella: *Csupa paradicsom az élet. Felügyelet és önféjűség egy 20. századi női élettörténetben*. Jaffa, Budapest.

Kalmár, 1998

Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Magvető, Budapest.

Karátson, 2005

Karátson Gábor: *Ötvenhatos regény*. Helikon, Budapest.

Kis, 1988

Kis János: Az 1956–57-es restauráció. Harminc év távlatából. *Medvetánc*, 2–3. sz. 229–277.

Kövér, 1998

Kövér György: *Losonczy Géza (1917–1957)*. 1956-os Intézet, Budapest.

Krahulcsán, 2022

Krahulcsán Zsolt: *Biszku. A megtorlás belügyminiszterének életútja*. Jaffa, Budapest.

Krahulcsán, 2007

Krahulcsán Zsolt: MUK és HUKUK. A politikai rendőrség és az 1957. tavaszi „provokációk”. *Betekintő*, 2. sz. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2007_2_krahulcsan.pdf

Lányi, 2022

Lányi Gábor: *Karátson Gábor*. MANK–Kortárs, Szentendre–Budapest.

Mécs, 2025

Mécs Imre: *Hiszem, mert képtelenség. Életinterjú. Készítette Nóvé Béla*. Magvető, Budapest.

Mécs, 2006

Mécs Imre: Szervezkedés november 4-e után. In *1956*. (Nemzet és emlékezet.) Osiris, Budapest.

Papp, 2013

Papp István: A BM/8. (Vizsgálati) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. Intézménytörténeti tanulmányok*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okvách Imre. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 211–236.

Pap, 2025

Pap Péter István: „Hogy minden szabadon folyjék”. Karátson Gábor és a Dunamozgalmak, 1985–1998. *Betekintő*, 2. sz. 81–109.

Rainer M., 2003

Rainer M. János: *Ötvenhat után. Tanulmányok*. 1956-os Intézet, Budapest.

Szakolczai, 2001

Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, Budapest.

Szakolczai (szerk.), 2006

1956. (Nemzet és emlékezet.) Szerkesztette: Szakolczai Attila. Osiris, Budapest.

Szakolczai, 2024

Szakolczai Attila: Újabb fejezetek a kádári megtorlás történetéből. Halálos ítéletek fegyveres harcokban való részvételért és más, ellenforradalminak tekintett cselekményekért. In *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?* Szerkesztette: Horváth Miklós. Argumentum, Budapest. 171–231.

Szekér, 2021

Szekér Nóra (szerk.): *Miniszter a frontvonalban. Zsindely Ferenc naplója 1941. február 25. – 1946. március 9.* ÁBTL–Kronosz, Pécs.

Takács R., 2008

Takács Róbert: *A származási megkülönböztetés megszüntetése 1962–1963.* Napvilág, Budapest.

Takács T., 2016

Takács Tibor: *A párttitkár halála. Egy 1956-os gyilkosság története.* Jaffa, Budapest.

Varga, 2017

Varga László: Munkás – munkásság – munkástanácsok, történelmi távlatban. In *Munkások '56.* (Évkönyv XXII, 2016–2017.) Szerkesztette: Rainer M. János – Valuch Tibor. 1956-os Intézet, Budapest. 13–31.

==== Sajtó ====

Beszélő, 1993

Budapesti Közlöny, 1941

Kulcsszavak

=====

1956-os forradalom, 1956 utáni megtorlás, börtönök, emlékezet, kihallgatás

Tüntető tömeg Budapesten, a József körúton,
az 1956-os forradalom napjaiban.

Fortepan / Nagy Gyula

/ Fault Lines of Origin and Worldview: Struggles in the Interrogation Room /

Gábor Karátson in 1956 and during the retaliation era

In the spring of 1957, criminal proceedings were initiated against a law student barely twenty years of age, after the post-revolutionary repressive apparatus determined that the young university student posed a threat to the emerging Kádár regime. This article examines the proceedings and the subsequent trial of the writer and painter Gábor Karátson, demonstrating how the investigators – who carried out the bulk of the work and its practical aspects – attempted to break an idealistic young man who believed in his country and his own potential, and who was determined to act according to his conscience even when he was sometimes more a victim of events than their active shaper. A turning point in background and worldview, on an uneven playing field.

Fisch Henrik főrabbi istentisztelet közben a Hegedűs Gyula (korábban: Csáky) utcai zsinagógában, Budapest XIII. kerület, 1959.

Fortepan / Bauer Sándor